

A HATÁROZÓK

I. Elméleti segédanyag

AZ ASZEMANTIKUS HATÁROZÓI VONZATOK

Nem pontosan körülhatárolható jelentésű (*aszemantikus*) vonzatok, amelyek nem sorolhatók be a határozók egyik szemantikai csoportjába sem.

Előzmény-, tartam- és véghatározók.

Kérdései: *a vonzatszerű raggal, névutóval* hozhatók lére.

Alaptagja: *ige, igenév, melléknév.*

Alakja, kifejezőeszközei:

a) RAGOS FŐNÉV (NÉVMÁS)

<i>-ban, -ben</i>	gyönyörködik <i>valamiben</i> , bízik <i>valamiben</i>
<i>-ból, -ből</i>	kifogy <i>valamiből</i> , kitagad <i>valamiből</i> , kijön <i>valamiből</i> , jó <i>valamiből</i> (<i>magyarból</i>)
<i>-ba, -be</i>	fogad <i>valamibe</i> , beletörődik <i>valamibe</i>
<i>-n, -on, -en, -ön</i>	túlrad <i>valamin</i> , dolgozik <i>valamin</i> , alapul <i>valamin</i>
<i>-ról, -ről</i>	gondoskodik <i>valakiről</i> , meggyőz <i>valamiről</i> , beszámol <i>valamiről</i>
<i>-ra, -re</i>	esküszik <i>valamire</i> , szoktat <i>valamire</i> , kényszerít <i>valamire</i> , füttyül <i>valamire</i> , tanít <i>valamire</i> , féltékeny <i>valakire</i> , kényes <i>valamire</i> , kíváncsi <i>valamire</i>
<i>-tól, -től</i>	függ <i>valamitől</i> , eltilt <i>valamitől</i> , elválaszthatatlan <i>valakitől</i>
<i>-hoz, -hez, -höz</i>	hozzáfog <i>valamihez</i> , ragaszkodik <i>valamihez</i> , hű <i>valakihez</i> , jó <i>valakihez</i> , hasonló <i>valakihez</i> , kedves <i>valakihez</i>
<i>-nak, -nek</i>	nekifog <i>valaminek</i> , nekikezd, nekilát <i>valaminek</i> felelős <i>valakinek</i> , hálás <i>valakinek</i> , adós <i>valakinek</i>

-val, -vel

*fölér valamivel, kacérkodik valamivel,
kapcsolatos valamivel, elégedett valamivel,
azonos valakivel*

b) NÉVUTÓS FŐNÉV (NÉVMÁS)

ellen

iránt

szemben

alól

fellép valami ellen, áskálódik valaki ellen

jó valaki iránt

óvatos valakivel szemben

felment valami alól

c) FŐNÉVI IGENÉV

igyekszik elmenni,

A HELYHATÁROZÓS SZINTAGMA

Az alaptagban kifejezett cselekvés, történés, létezés *térbeli körülményeit* határozza meg. Kifejezheti, hogy a cselekvés *hol* folyik le (locativus), *honnan* indul (ablativus), milyen *térbeli határig* terjed (lativus).

Kérdései: *hol?*, *honnan?*, *merről?*, *hová?*, *merre?*, *meddig?*

Alaptagja: *ige* vagy *igenév*,
ritkán *melléknév* (pl. *belül férges*).

Alakja, kifejezőeszközei:

a) RAGOS FŐNÉV (NÉVMÁS)

A ragok kifejezhetnek belső helyviszonyt és külső helyviszonyt. Ez lehet szorosabb (felszíni) és lazább (valaminek a közelében) külviszony.

BELVISZONYRAGOK:

<i>-ban, -ben</i>	(Hol?)	a szobában ül, a kertben sétál
<i>-ból, -ből</i>	(Honnan?)	a szobából indul, a kertből jön
<i>-ba, -be</i>	(Hová?)	a szobába megy, a kertbe igyekszik

KÜLVISZONYRAGOK:

SZOROSABB (FELSZÍN) HELYVISZONY

<i>-on, -en, -ön</i>	(Hol?)	az asztalon van
<i>-ról, -ről</i>	(Honnan?)	az asztról vedd el
<i>-ra, -re</i>	(Hová?)	az asztra tedd

LAZÁBB KÜLVISZONYRAGOK

<i>-nál, -nél</i>	(Hol?)	az asztnál ül
<i>-tól, -től</i>	(Honnan?)	a kályhától indul
<i>-hoz, -hez, -höz</i>	(Hová?)	az aszthoz megy

EGYÉB RAGOK:

<i>-t, -tt</i>	(Hol?)	Pécsett él, Kolozsvárt lakik
<i>-ig</i>	(Hová?)	az ajtóig megy, földig hajol
<i>-nak, -nek</i>		északnak tart, a falnak megy
<i>-nként</i> (distributívusi)		falvanként járnak

b) NÉVUTÓS FŐNÉV (NÉVMÁS)

➤ 3 változatú névutók (a hármas irány kifejezésére)

Hol?	<i>alatt, előtt, mellett, fölött</i>	a pad <i>alatt</i> volt
Honnan?	<i>alól, elől, mellől, fölül</i>	a pad <i>alól</i> vette elő
Hová?	<i>alá, elé, mellé, fölé</i>	a pad <i>alá</i> tette

➤ 2 változatú névutó (a hármas irány kifejezésére)

Hol?	<i>felé</i>	harcoltak Szeged <i>felé</i>
Honnan?	<i>felől</i>	Szeged <i>felől</i> jött
Hová?	<i>felé</i>	Szeged <i>felé</i> tart, közeledik

➤ 2 változatú névutó (két irány kifejezésére)

Hol?	<i>körül</i>	az asztal <i>körül</i> táncoltak
Honnan?	–	–
Hová?	<i>köré</i>	a tűz <i>köré</i> gyűltek

➤ 1 változatú névutó (két irány kifejezésére)

Hol?	<i>után</i>	Nagykőrös <i>után</i> jön Kecskemét
Honnan?	–	–
Hová?	<i>után</i>	a kocsii <i>után</i> kötötték

➤ 1 változatú névutók (egy irány kifejezésére)

át, keresztül, mentén, kívül, belül, az utcán *keresztül* érkezett
(Hol? kérdésre felelnek. Más irányt raggal jelölhetünk: a házon kívülre vidd,
az utcán átról hallatszott)

c) HATÁROZÓSZÓ

Hol?	<i>benn, kinn, elől, lenn, feljebb, beljebb, lejjebb</i> stb.	<i>benn</i> meleg van
Honnan?	<i>kintről, bentről</i> stb.	<i>kintről</i> jött
Hová?	<i>fölfelé, távolra, közelre</i> stb.	<i>közélre</i> hallatszott

(Sok közöttük a *kettős, ill. hármas szófajiságú* szó:

- névutó, határozószó: *kívül, belül, alul,* *kívül* sötét van, a házon *kívül* sötét van, az alma *belül* férges, *alul* vizes a talaj (ritka esetben lehet névszó az alaptag)
- igekötő, határozószó: *ki, le, fel* *ki* a rétre, *le* a mélybe, *fel* a hegyre (*összekapcsolt határozók*)

d) HATÁROZÓSZÓI NÉVMÁS

Hol?	<i>ott, itt, valahol, bárhol, ahol</i> élek
Honnan?	<i>onnan, innen, valahonnan, bárhonnan, ahonnan</i> jöttünk
Hová?	<i>oda, ide, valahová, bárhová, ahová</i> megyek stb.

ÖSSZEKAPCSOLT HELYHATÁROZÓ

fenn az égen száll

KETTÓS HELYHATÁROZÓ

ágról ágra száll

ÉRTELMEZŐ HATÁROZÓ

bent, a szobában ültek

IRÁNYELTOLÓDÁS, HELYVISZONY-ELTOLÓDÁS

- **belső helyviszony helyett külső helyviszonyragot használunk:**
főiskolán vagyunk, a főiskolára megyek
- **külső helyviszonyrag helyett belső helyviszonyragot használunk:**
fejébe csapta a kalapot, nyakába láncot tett, szemébe húzza, oldalba vágta,
- **jelentéskülönbséget jelöl a külső és a belső helyviszonyrag:**
erdőben, konyhában dolgozik, erdőn, konyhán dolgozik, Hevesben, Hevesen lakik
- **a földrajzi nevekhez kapcsolódó ragok alkalmazása:**
Világrészek nevei mellett: belső helyviszonyragok: *Európában* (de: az Antarktiszon),
országnevek nevei mellett: belső helyviszonyragok: *Lengyelországban* (de:
Magyarországon)
A külföldi városnevek : az *-m, -n, -ny* végűek, az *i* végű és a *-falú, a -szombat* utótagú
nevek után belső helyviszonyragok: *Debrecenben, Almádiban, Nagyfaluban.*
l, r, j végűek: *ingadozás Kótajban, Bujon*
-vár, -hely utótagú városnevekhez *-t* locativusrag társul:
Székesfehérvárt, Marosvásárhelyt (ma már *Székesfehér-
váron, Marosvásárhelyen* is)

AZ IDŐHATÁROZÓS SZINTAGMA

Az alaptagban kifejezett cselekvés, történés, létezés *időbeli körülményeit* határozza meg. Kifejezhet *időtartamot* (*időpontot*), időbeli kezdetet (*kezdőpontot*), ill. *végpontot*.

Kérdései: *mikor?*, *mióta?*, *mikortól?*, *mikortól fogva?*, *mikorra?*, *meddig?*

Alaptagja: *ige* vagy *igenév*.

Alakja, kifejezőeszközei:

a) RAGOS FŐNÉV, SZÁMNÉV

Mikor? (locativus)

- <i>ban</i> , - <i>ben</i>	gyermekkorában tanulta, szeptemberben vizsgázik, (ebben) az évben
- <i>on</i> , - <i>en</i> , - <i>ön</i>	született téli hideg van, (ezen) a héten történt
- <i>nál</i> , - <i>nél</i>	ebédnél látta; Nyári napnak alkonyulatánál megállék ... (Petőfi)
- <i>val</i> , - <i>vel</i>	idővel megoldódik, ősszel költözünk
- <i>kor</i>	lámpagyújtáskor felébredt, éjfélkor indulunk, hétkor találkozunk
- <i>nta</i> , - <i>nte</i>	naponta találkoztak, hetente jött
- <i>nként</i>	naponként ismétlődött
- <i>szám</i>	hétszám nem szóltam

Mióta? (ablativus)

- <i>ból</i> , - <i>ből</i>	a múlt évből maradt
- <i>ról</i> , - <i>ről</i>	vasárnapról, keddről van (maradt, ered), (de: apámtól maradt: eredethatározó)
- <i>tól</i> , - <i>től</i>	reggeltől várom, hétfőtől megváltozik, elsejétől emelkednek az árak

Meddig? Mikorra? (lativus)

- <i>ra</i> , - <i>re</i>	egy hétre elutazott, karácsonyra kész lesz
- <i>ba</i> , - <i>be</i>	a gyermekkorába tért vissza
- <i>ig</i>	tavaszig vártuk, hétig lehet vacsorázni

b) RAGTALAN FŐNÉV

(nem jellemző, csak néhány esete van)

órája, *hete*, *éve*, *hónapja* stb. (birtokos személyjeles főnevek) három *éve* nem ittam
(A jelző kötelező vonzat!)

c) NÉVUTÓS FŐNÉV (SZÁMNEV)

Mikor?

alatt, előtt, felé, körül, múltán, közben, múlva, után stb.

a háború *alatt* eltűnt,
három *körül* várlak,

belül át, keresztül

egy életen *át* várta, egy héten *belül* elvégzem
(nem teljes időtartamban), egy hét *alatt*
elvégzem (a teljes időtartam kell)

alkalmával

névnapja *alkalmával* meglátogattam (de:
alkalmából: okhatározó)

hosszat (Mennyi ideig?)

három óra *hosszat* ültem

tájt, tájban, során stb.

tizenegy *tájban* mentem

Mikortól?

óta, fogva, kezdve

évek *óta* nem láttam, ifjúságától *fogva* tanár
akart lenni

Mikorra? Meddig?

-ra, -re, -ig (kapcsolódik a névutóhoz)

Éjfél *utánig* ne maradj el!

d) HATÁROZÓSZÓ

Mikor?

most, rögtön, azonnal, idén, ma, tegnap, holnap, tegnapelőtt, holnapután stb.
(Sok közöttük a *kettős szófajú*, pl.: *még, este, éjszaka, délelőtt, délután* stb.
rögtön jövök, *tegnap* érkezett)

jövet, menet

elmenet kezét nyújtott (főleg ragos névszóval:
iskolába *jövet* találkozunk)

Mióta?

régóta, rég

régóta nem láttam

Meddig?

örökké, tovább, soha, nemsokára,
(mára, mostanáig)

Rabok *tovább* nem leszünk...! (Petőfi Sándor)

e) HATÁROZÓSZÓI NÉVMÁS

Mikor?

akkor, amikor, valamikor, bármikor stb.

akkor jött

Mióta?

azóta, amióta

azóta nem láttam

Meddig?

addig, eddig valameddig stb.

addig gyere

f) HATÁROZÓI IGENÉV

*beesteledvén lámpát gyújtottak,
az iskolába menve beszélgettek*

ÖSSZEKAPCSOLT IDŐHATÁROZÓ

*holnap délután találkozunk, vasárnap
délben ebédelték, egy hónappal
ezelőtt történt*

KETTŐS IDŐHATÁROZÓ

reggeltől estig dolgozott

A SZÁMHA TÁROZÓS SZINTAGMA

Az alaptagban kifejezett cselekvés, történés *gyakoriságára, időbeli ismétlődésére* utal. Kifejezi, hogy a cselekvés *hányszor, ill. hányadszor* megy végbe. Tartamhatározó.

Kérdése: *hányszor?, hányadszor?*

Alaptagja: *ige vagy igenév.*

Alakja és kifejezőeszközei:

a) RAGOS SZÁMNÉV

-szor, -szer, -ször
(tőszámnévvel)

ötször kértem, *százszor*
megmondtam

-szorra, -szerre, -szörré
(sorszámnévvel)

negyedszerre sikerült,
harmadszorra megoldotta

-ra, -re

ötödjére sikerült

b) NÉVUTÓS SZÁMNÉV

ízben, alkalommal, esetben

három alkalommal voltam
nálá, *másodízben* jártam
ott, két *esetben* már használt

c) HATÁROZÓSZÓ

gyakran, ismét, újra, újból, néha, megint, egyszer

néha nevetett, *gyakran*
dicsérte, *egyszer* volt itt,
(de: volt *egyszer* egy...
időhatározó)

ÖSSZEKAPCSOLT SZÁMHA TÁROZÓ

naponta háromszor veszi be az
orvosságot

AZ ÁLLAPOTHATÁROZÓS SZINTAGMA

Megjelöli, hogy az alanyban, tárgyban vagy egyéb mondatrészben megnevezett *személy* vagy *dolog* milyen *állapotban* van az alaptagban kifejezett *cselekvés*, *történes*, *létezés* közben.

(Logikailag a mondat alanyára, tárgyára egyéb mondatrészére vonatkozik. *Pista betegen ír.* ← *Pista ír. Pista beteg.* Nem keverendő össze a módhatározóval: *Pista helyesen ír.* ← *Pista ír. Az írása helyes.*)

Fajtái:

BELSŐ ÁLLAPOTHATÁROZÓ: kifejezheti az alanyban, tárgyban stb. megjelölt személy vagy dolog testi, lelki állapotát, ruházatát.

KÜLSŐ ÁLLAPOTHATÁROZÓ: (körülényhatározó): kifejezi azokat a személytől vagy dologtól független külső társadalmi, időjárási viszonyokat, körülményeket, amelyek között a cselekvés, történes végbemegy.

ESSIVUSI ÁLLAPOTHATÁROZÓ: valamilyen funkcióban való szereplést fejez ki.

Jelentésárnyalatai:

factivusi: valamilyen funkcióba jutást fejez ki,

predikativusi: valakinek v. valaminek valamilyen funkciót tulajdonító határozó,

nuncupativusi: megnevezést fejez ki.

Alakja, kifejezőeszközei:

I. BELSŐ ÁLLAPOTHATÁROZÓ

a) RAGOS FŐNÉV, FŐNÉVI NÉVMÁS

-ban, -ben	épségben érkezett, indulóban vagyunk, álmában emlegetett, tüdőgyulladásban halt meg
-ból, ből	betegségből gyógyult, guggolásból állt fel
-ba, -be	lázba jött, hűségbe bújtatott
-val, -vel	háttal állt, (tátott) szájjal hallgatta
-on, -en, -ön, -n	fiatalon sikeres lett, éhen halt
-nál, -nél	eszméleténél, öntudatánál van, férjnél van
-stul, -stül	tövestül tépte ki, ruhástul ugrott
-ra, -re	betegre ette magát

b) RAGOS MELLÉKNÉV, MELLÉKNÉVI IGENÉV

-ul, ül	rendületlenül légy híve, érintetlenül hagyta, tétlenül nézi
-n, -an, -en	üresen hagyta, jókedvűen ébredt, dermedten állt

c) RAGOS SZÁMNÉV (SZÁMÁLLAPOT-HATÁROZÓ)

(Az alanyban, tárgyban, illetve az egyéb mondatrészekben megjelölt személyek mennyiségére mutat rá.)

-n, -an, -en
-ban, -ben
-nként (főnévvel)

hárman jöttek, *ketten* voltunk
hármásban jöttek
páronként jöttek

d) RAGTALAN MELLÉKNÉV

-atlan, -etlen, -atag, -eteg
(képzős melléknemekkel)

érintetlen hagy, *mozdulatlan* áll,
csüggeteg ébredt

e) NÉVUTÓS NÉSZÓ

nélkül
kívül
esetén

kéz- és lábtörés *nélkül* megúsza
figyelman *kívül* hagyta
betegség *esetén* nem jön el (de: megér-kezése
esetén köszöntsétek: időhatározó, jó idő *esetén*
kirándulunk: komplex idő- és külső
állapothatározó)
beteg *létére* elment, szakember *létére* nem
tudta megoldani
kora *ellenére* fiatalos, betegsége *ellenére* eljött
betegsége *dacára* megírta

létére (megengedő)

ellenére (megengedő)
dacára

f) HATÁROZÓSZÓ

egyedül, együtt, mezítláb,
hajadonfőtt, veszteg stb.

egyedül él, *mezítláb* futott
maradj *veszteg*,

g) HATÁROZÓI IGENÉV

ájulva esett össze, *megigézve* hallgatom
halva találták, be van *zárva*, el van *törve*

ÖSSZEKAPCSOLT ÁLLAPOTHATÁROZÓ

gyermekkel a karján száll fel, *sapkával a fején*
lépett be

II. KÜLSŐ ÁLLAPOTHATÁROZÓ

a) RAGOS FŐNÉV

-ban, -ben
-ba, -be

sötétben ült, a *fagyban* megdermedt, ült a
félhomályban
nyomorba jutott, *biztonságba* helyez,
helyzetbe kerül

-n, -on, -en, -ön
-nál, -nél
-val, -vel
-ról, -ről

[100°C] hőmérsékleten forr,
napvilágnál olvasott, holdvilágnál sétáltak
[Hunyadi] vezetésével győztek
[a csikós] lóhátról válaszolt

b) NÉVUTÓS NÉVSZÓ

nélkül
kívül
esetén (feltételes)
ellenére (megengedő)
közt, között

örizet *nélkül* marad, barátok *nélkül* él
a fiúkon *kívül* mindenki eljött
fagy *esetén* nem indulunk el
az eső *ellenére* kirándultunk
vétkesek *közt* cinkos, [nehéz] körülmények
között él

mellett
kivéve (kivételével)
alatt

a munka *mellett* tanult, kávé *mellett* tárgyaltak
Pistát *kivéve* mindenki eljött
Napóleon *alatt* jobban éltek

III. ESSIVUSI ÁLLAPOTHATÁROZÓ (funkcióban szereplés)

a) RAGOS NÉVSZÓ

-ként
-ul, -ül
-nak, -nek
-ba, -be
-nként
-képp(en)

tanárként dolgozik, vendégként érkezik
zálogul ad, feleségül vesz (komplex)
jó tanárnak lenni
ajándékba ad
kötetenként kínál
példaképpen idézte

1. FACTIVUSI (funkcióba jutás)

-nak, -nek

igazgatónak tesz meg

2. PREDIKATIVUSI (funkciót tulajdonít)

-nak, -nek

jónak tart, igaznak mond (*tűnik, látszik, mond,*
tart mellett)

3. NUNCUPATIVUSI (megnevezést fejez ki)

-nak, -nek

(nálunk) a kukoricát *tengerinek* nevezik

b) NÉVUTÓS NÉVSZÓ (essivusi)

gyanánt
számba
helyett

orvosság *gyanánt* adta
felnőtt *számba* vették
apja *helyett* apja volt

c) A HATÁROZÓVÁ TEVŐ MINT

(morfológiai természetű viszonyzó)

mint ápoló dolgozik

AZ EREDETHATÁROZÓS SZINTAGMA

Azt a kiinduló *állapotot, személyt vagy dolgot* jelöli, amelyből, amelytől az *alanyban, tárgyban* stb. megnevezett személy vagy dolog *ered, származik*. Előzményhatározó.

Kérdései: *kiből?, miből?, kitől?, mitől?, kiről?, miről?*

Alaptagja: *ige vagy igenév.*

Alakja, kifejezőeszközei:

a) RAGOS FŐNÉV (NÉVMÁS)

-ból, -ből

*alakít, épít, fakad, képez, ered készül valamiből: a parázs**ből** (tüzet) éleszt, forrás**ből** ered, a felhő**ből** lesz (valami)*

-tól, -től

származik, ered, van valakitől: más apától származik, egy őstől lettek

-ról, -ről

egy töről fakad, maradt valami az apjáról

-stul, -stül

tövestül kitépni (komplex!)

b) NÉVUTÓS FŐNÉV (NÉVMÁS)

közül

a gyerekek közül (ketten) érkeztek meg, a hallgatók közül (egy) nem felelt meg (komplex)

részéről

a dolgozók részéről (számos javaslat) hangzott el

c) NÉVMÁS

ebből, belőle, tőlem

házasság lett belőle, tőlem származik

közülük, innen

innen került ki, közülük jött stb.

AZ EREDMÉNYHATÁROZÓS SZINTAGMA

Azt jelöli meg, hogy az *alanyban, tárgyban* stb. megnevezett személy vagy dolog mivé, milyenné *válik* az alaptagban kifejezett *cselekvés, történés* eredményeképp. Véghatározó.

Kérdései: *kivé?, mivé?, mibe?, mire?, milyenné?, milyenre?*

Alaptagja: *ige* vagy *igenév*.

Alakja, kifejezőeszközei:

a) RAGOS FŐNÉV, MELLÉKNÉV (NÉVMÁS)

-vá, -vé

válik, alakít, fejlődik, lesz valamivé; (a birtok) gazdasággá fejlődött; Álommá zsongul a tücsökzene. (Szabó Lőrinc); *hamuvá válik, elbizakodottá tesz, gombóccá gyúr*

-ra, -re

ízekre szed, fényesre csiszol, adagokra oszt, darabokra török

-ba, -be

koszorúba köt, kalászba szökken, halomba vágja (a fát)

-nak, -nek

igazgatónak kinevez (komplex!)

-ul, -ül

felelősül választották (komplex!)

b) HATÁROZÓSZÓ

kétfelé, ketté

kétfelé (kell) vágni

c) NÉVMÁS

ezzé, azzá

ezzé válik

KETTÓS EREDMÉNYHATÁROZÓ

*tanulóból tanárrá lett
semmiből mindenné válik*

A TÁRSHATÁROZÓS SZINTAGMA

Megjelöli, hogy az alanyban, tárgyban stb. megnevezett személy vagy dolog kinek vagy minek a *társaságában* — miféle társas állapotban — van az alaptagban kifejezett *cselekvés, történés, létezés* közben.

(Állapotféle határozó, mert egy más mondatrészben megjelölt személy vagy dolog együttléti állapotát fejezi ki. Az említett mondatrésszel mellérendelő viszonyúvá alakítható: *Imre Jánossal barátkozik. ~ Imre és János barátkozik /nak.)* Tartamhatározó.

Kérdései: *kivel (együtt)?, mivel (együtt)?*

Alaptagja: *ige* vagy *igenév*.

Alakja, kifejezőeszközei:

a) RAGOS FŐNÉV (NÉVMÁS)

-val, -vel

elsősorban kölcsönösséget kifejező igék mellett: *barátkozik, beszélget, verekszik, birkózik, jár* (valakivel) stb.: a barátjával megy (sétálni)

Pehely vagyok, olvadok a hóval. (Babits Mihály)

S a cipóval a húst jóízűen nyelte. (Arany János)

-stul, -stül

beleestem kocsis^{stul}, lovastul

-ban, -ben

a barátja *társaságában* jelent meg

b) NÉVUTÓS FŐNÉV (NÉVMÁS)

együtt

(társul a *-val, -vel*, illetve

a *-stul, -stül* ragos főnévvel

erősítve annak mondatrészszeropét)

a barátjával *együtt* sétál, családostul *együtt* megjelent

ellen

harcolnak egymás *ellen*

nélkül

apja *nélkül* ment el

c) HATÁROZÓSZÓ

együtt

együtt megyünk (moziba), *együtt* tekintjük meg, *együtt* jár, *együtt* lakik, *együtt* halad

d) NÉVMÁS

velem, veled sétált

A MÓDHATÁROZÓS SZINTAGMA

Azt jelöli meg, hogy az alaptagban kifejezett *cselekvés*, *történes*, *létezés* milyen *módon* megy végbe. Olykor az alaptagban kifejezett *tulajdonság* módféle körülményeit is meghatározza.

Tartamhatározó.

Kérdései: *hogyan?*, *miképpen?*, *miként?*, *mi módon?*

Alaptagja: *ige*, *igenév*, olykor *melléknév* (hosszában *csíkos*).

Alakja, kifejezőeszközei:

a) RAGOS FŐNÉV

-ban, -ben	tőmondatokban beszél, titokban találkozik, lépésben hajt, természetben fizet
-ból, -ből	szívből nevet, lelkéből gyűlöli
-ba, -be	napszámba dolgozik, hitelbe vásárol
-n, -on, -en, -ön	álnéven ír, nevéen nevez, keresztnéven szólít
-ról, -ről	félvállról beszél, névről ismer
-ra, -re	(egy) csapásra megváltozik, kapóra jön, részletre vásárol
-val, -vel	kedvvel dolgozik, gonddal nevel, körültekintéssel jár el, érzéssel szaval
-ul, -ül	Didereg az utcán kócos, kivert ebül. (Tóth Árpád) – főneveken <i>hasonlító értelmű</i> (úgy didereg, mint a kivert eb), itt a didergés módjáról van szó.
-nként	osztályonként nézték meg
-ként	simogatásként hatnak

b) RAGOS MELLÉKNÉV

-n, -an, -en	lassan megy, drágán ad, szépen énekel
-ul, ül	rosszul bánik, szükségtelenül kockáztat, zajtalanul jön, hangtalanul sír [a <i>ragtalan</i> változat is lehetséges: akaratlan(ul) megsért, váratlan(ul) érkezik]

-lag, -leg egyéni*leg* gazdálkodik, hallgató*lag* beleegy-
zik, látható*lag* megdöbben, futó*lag* említ,
butító*lag* hat rá

-képp(en) többféle*képp(en)* elemezni

c) NÉVUTÓS FŐNÉV (MELLÉKNÉV)

nélkül hang *nélkül*, szó *nélkül* távozik, harc *nélkül*
győz, szünet *nélkül* énekel

szerint szó *szerint* idéz, tetszés *szerint* vesz, kedve
szerint cselekszik, az előírások *szerint* jár el

alatt kéz *alatt* vesz

után a feje *után* megy

fogva kezénél *fogva* elrántotta (komplex)

alapján az utasítás *alapján*, az utasítás *értelmében* jár
el

módon, módjára, módra
(a *módra* kettős szerepű: *névutó* és
ragos főnév) Pácolj prágai *módra* sonkát! (József Attila)

d) HATÁROZÓSZÓ

ingyen, gyalog, hiába, hirtelen,
feltétlenül, okvetlenül, véletlenül,
hamarjában stb. pl.: *gyalog* jár, *hirtelen*
lendül, *hamarjában* tette stb.

e) NÉVMÁS

így, úgy, másképp(en), semmiképp(en) úgy beszél, *semmiképpen* nem tenné stb.

magától *magától* elmegy (az iskolába) (komplex)

f) HATÁROZÓI IGENÉV

játszva oldja meg, *kímélve* fogja meg, *fékezve*
kanyarodik, *átgondolva* lát munkához

KETTŐS MÓDHATÁROZÓ

sorról sorra olvas
lépésről lépésre halad

AZ OKHATÁROZÓS SZINTAGMA

Az alaptagban megnevezett *cselekvés, történés*, olykor *minőség* vagy *állapot* létrejöttének okát fejezi ki. Az okhatározók – többek között – meghatározhatják a *kiváltó* vagy *indító*, a *viszonzó*, illetve a *következtető* okot (esetében az okot az okozat szükségszerűen követi). Előzményhatározó.

Kérdései: *miért?, mi okból?, mi miatt?, minek a következtében?*

Alaptagja: *ige, igenév, melléknév.*

Alakja, kifejezőeszközei:

a) RAGOS FŐNÉV (FŐNÉVI NÉVMÁS)

-ért

- az *aggódik, gyötrődik, (meg)bűnhődik, vádol* stb. igék mellett az *indító* vagy *kiváltó* okot nevezi meg: *bűnhődik a múltjáért, aggódik a családjáért*
- a *bosszús, dühös, mérges* stb. melléznevek mellett az *indító* okot nevezi meg: *bosszús a korai ébresztésért*
(E melléznevek mellett az *-ért* ragos vonzat okhatározó, *-ra, -re* formánssal viszont *aszemantikus* határozó.)
- a *büntet, dicsér, megfizet* stb. igék mellett a *viszonzó* okot nevezi meg: *megdicsér a jó munkáért*
az adós, hálás, felelős melléznevek mellett a *viszonzó* okot nevezi meg: *hálás az ajándékért*
(E melléznevek mellett az *-ért* ragos vonzat okhatározó, *-nak, -nek* formánssal viszont *aszemantikus* határozó.)

-ból, -ből

szeretetből figyelmeztet, kényszerből cselekszik, szerelemből nőszül

-ról, -ről

a *híres, emlékezetes* melléznevek mellett: *híres az elképzeléseiről*

-tól, -től

ragyog a tisztaságtól, kifulladás a futástól, ájuldozik a hőségtől
(szeme) *vörös a sírástól, fekete a koromtól, jókedvű a felelettől* (*miatt* névutóval is az *indító, kiváltó* ok kifejezésére)

-n, -on, -en, -ön	az érzelmet kifejező igék mellett: <i>bánkódik, örvendezik, búsul, nevet, bosszankodik, veszekszik</i> stb.: <i>bánkódik a történteken (miatt névutóval is)</i>
-ra, -re	felriad a lárma <i>ra</i> (<i>következtető</i> ok), elképed a kérdés <i>re</i> , a hallatára elsápad, felhördül a sértés <i>re</i>
-ban, -ben	elfárad a munká <i>ban</i> , felkiált öröme <i>ben</i> , ijedté <i>ben</i> megnémul, bánatá <i>ban</i> elbujdosik
-ba, -be	bele fárad a küzdelem <i>be</i> (vö.: elfárad a küzdelemtől), beleöszül a gondok <i>ba</i> (vö.: megöszül a gondoktól), belefájdul a szeme a nézés <i>be</i>
-nak, -nek	az érzelmet kifejező igék mellett: <i>örül, ujjong, örvendezik</i> stb.: <i>örül az ajándék<i>nak</i></i>
-val, -vel	a szívé <i>vel</i> kínlódott
b) NÉVUTÓS FŐNÉV	
<i>miatt</i>	betegség <i>miatt</i> hiányzik, aggódik, gyötrődik valami <i>miatt</i> , a károk <i>miatt</i> drága
<i>fogva</i>	tehetségénél <i>fogva</i> megoldotta, gyöngeségénél <i>fogva</i> alkalmatlan
<i>következtében</i>	a beavatkozás <i>következtében</i> megváltozott (a helyzet), a kezdeményezés <i>következtében</i> föllendül, a nyelvi forma megválasztása <i>következtében</i> hivataloskodó a stílus
<i>folytán</i>	a fogyasztás <i>folytán</i> megdrágult
<i>nyomán</i>	az intézkedés <i>nyomán</i> helyreállt (a rend)
<i>után</i> stb.	a (rácsöppent) vér <i>után</i> folt maradt
c) NÉVMÁS	
<i>miért, emiatt, amiatt, értem, miattam</i>	<i>miattam</i> aggódik, <i>emiatt</i> drága stb.
d) FŐNÉVI IGENÉV	
	retteg <i>elindulni</i> , fél <i>ránézni</i>
e) HATÁROZÓI IGENÉV	
	<i>ismerve</i> (a körülményeket) tájékozódott
f) NÉVSZÓI-IGENÉVI (ÖSSZETETT) OKHATÁROZÓ	
<i>lévén</i>	idegen <i>lévén</i> eltévedt

A CÉLHATÁROZÓS SZINTAGMA

I. Egyik típusában azt fejezi ki, hogy az alaptagban megnevezett *cselekvés, történés, létezés* milyen *cél* elérésére irányul, kinek vagy *minek az érdekében* megy végbe. Véghatározó.

Kérdései: *miért?, mi célból?, mi végett?*

Alaptagja: *ige* vagy *igenév*.

Alakja, kifejezőeszközei:

a) RAGOS FŐNÉV (FŐNÉVI NÉVMÁS), MELLÉKNÉV

<i>-ért</i>	(az alany cselekvése valamilyen meghatározott cél elérésére vagy valaminek a megszerzésére irányul) <i>küzd, harcol, könyörög, dolgozik, eped</i> stb.: küzd az igazságért, harcol a jogaiért
<i>-ba, -be</i>	látogatóba megy, hadba száll, leánykérőbe indul
<i>-ból, -ből</i>	viccből mondja
<i>-ra, -re</i>	<i>törekszik, irányul, meghív</i> stb.; meghív ebédre, törekszik a szépre, jóra
<i>-hoz, -hez, -höz</i>	(kezet) mos az ebédhez, átöltözik az előadáshoz
<i>-ul, -ül</i>	(-ás, -és, -ság, -ség képzős elvont főneveken célhatározói szerepben) pl.: segítségül jön, tiltakozásul sztrájkol
<i>-nak, -nek</i>	gépészmérnöknek taníttatta (komplex!)

b) NÉVUTÓS FŐNÉV

<i>végett</i>	(a hagyaték) rendezése <i>végett</i> elutazott, (a török) kiűzése <i>végett</i> sürgette a hadsereg felállítását, kölcsön <i>végett</i> keres
<i>céljából</i>	üdülés <i>céljából</i> elutazott
<i>érdekében</i>	megteszi az ügy <i>érdekében</i>
<i>kedvéért</i>	túr a békesség <i>kedvéért</i>

c) NÉVMÁS

<i>evégett, evégből, avégett, avégből, evégre, avégre, értem</i>	küzd <i>értem</i>
--	-------------------

d) FŐNÉVI IGENÉV

készül *pihenni*, megyek *bevásárolni*

e) NÉVSZÓI-IGENÉVI (ÖSSZETETT)
CÉLHATÁROZÓ

igyekszik *pontos lenni*

II. Másik típusában azt határozza meg, hogy egy másik mondatrészben megjelölt személy vagy dolog *alkalmas-e, felhasználható-e* az alaptagban megnevezett *folyamatra* vagy *minőségi szerepre*.

Kérdései: *mire?, mi célra?, minek?*

Alaptagja: *ige, igenév, melléknév.*

Alakja, kifejezőeszközei:

a) RAGOS FŐNÉV (FŐNÉVI NÉVMÁS), MELLÉKNÉV

- *igei* alaptag mellett a határozóként szereplő főnévtől függően *-ra, -re, -hoz, -hez, -höz* (esetleg *-nak, -nek*) formánssal:
használ (valamit valamire, valamihez) mosakodásra, mosakodáshoz (vizet)
(*-nak, -nek* raggal inkább essivusi állapot)
kell (valami valamire, valamihez)
összegyűjt (valamit valamire, valamihez)
van (valami valamire, valamihez) pénz a ruhára, a vásárláshoz, egy út van a menekülésre
odakészít (odakészíti a fazekat a levesnek)
- *melléknévi* alaptag mellett a határozóként szereplő főnévtől függően a tipikus *-ra, -re* váltakozhat *-nak, -nek*, illetve *-hoz, -hez, -höz* formánssal is
- *szüükségességet, képességet, alkalmasságot* jelentő melléknevek mellett:
alkalmas (valamire, valaminek) Pista alkalmas katonának
jó* (valamire, valaminek) színháznak jó (az épület),
képes (valaki valamire) képes a megoldásra
méltó (valami, valaki valamire) méltó a kitüntetésre
érdemes (valamire)
szükséges (valami valamihez) szükséges a víz a mosakodáshoz
lusta (valamihez), öreg (valamihez), gyenge (valamihez)
- a *való* igenévvvel kapcsolt célhatározó
az asztalra való terítő (vö. az összetett jelző kérdésével!)

b) NÉVUTÓS FŐNÉV

javára

az ifjúság *javára* tesz

* Ha a melléknévnél több jelentése van, akkor több a vonzata is, például: jó valakinek (részeshatározó), jó valakihez (aszemantikus határozó).

c) NÉVMÁS

erre, rá (alkalmas erre, rá)

d) FŐNÉVI IGENÉV

képes *megoldani*, törekszik *figyelni*

e) a *való* igenévvvel kapcsolt célhatározó

morzsolni való kukorica, *foltozni* való ruha

A TEKINTETHATÁROZÓS SZINTAGMA

Azt fejezi ki, hogy az alaptagban foglalt megállapítás milyen szempontból, milyen *tekintetben*, mely *megszorítással* érvényes.

Tartamhatározó.

Kérdései: *mire nézve?*, *milyen tekintetben?*, *milyen szempontból?*, *mire vonatkozólag?*

Alaptagja: *ige, igenév, melléknév.*

Alakja, kifejezőeszközei:

a) RAGOS FŐNÉV, MELLÉKNÉV, NÉVMÁS

-ban, -ben

- *igei* alaptagok mellett:
akadályoz, egyetért, hibázik, bővelkedik, gyarapodik, különbözik valamiben
- *melléknévi* alaptagok mellett kötött bővítményként: *jártas, járatlan, gyakorlott, gyakorlatlan, tapasztalt, tapasztalatlan, illetékes, illetéktelen, gazdag, szegény, biztos* stb. valamiben:
jártas a dolgokban, biztos a szeretetében, ötletekben gazdag

-ra, -re

látszatra gyenge, termetre hasonló, szemre szép, süket valamire

-lag, -leg

-i képzős mellékneveken:
anyagilag megéri, művészileg kitűnő, szellemileg friss

-nak, -nek

figura etymologicában: *szépnek szép, újnak új*

b) NÉVUTÓS FŐNÉV, (NÉVMÁS)

illetően, illetőleg

a részleteket *illetően/illetőleg* megállapodtunk, a jövőt *illetően/illetőleg* megnyugodott

tekintve

korát *tekintve* egészséges

képest

korához *képest* fürge

nézve

foglalkozására *nézve* tanár, születésére *nézve* nem idevalósi

vonatkozólag

a fellebbezésre *vonatkozólag* intézkedtünk

szerint

kora *szerint* lánya lehetne (korára *nézve*, korát *tekintve*)

kapcsolatban

a kérdéssel *kapcsolatban* nem született döntés

néhány sajátos szerkezet:

valaminek a *terén* (névutó), de: ezen a *téren* pesszimista (ragos főnév)
valaminek a *tekintetében* (névutó), de: minden *tekintetben* hű (ragos főnév)
valaminek a *szempontjából* (névutó), de: ebből a *szempontból* megfelel (ragos főnév)

c) HATÁROZÓSZÓ

alapjában nem rossz, *lényegében* elégedett
vagyok, *általában* szeretem

d) NÉVMÁS

ebben, abban

ebben hibázik, *abban* egyetért

e) FŐNÉVI IGENÉV

(figura etymologicában)
indulni indulhatunk, *vanni* van

A FOK-MÉRTÉK HATÁROZÓS SZINTAGMA

Az alaptagban kifejezett *cselekvés-, történés-, minőség-, mennyiség-* vagy *körülményfogalomnak* az erősségét, *intenzitását, fokát, mértékét* határozza meg.

Kérdései: *hogyan?, mennyire?, mennyivel?, milyen fokban?, milyen mértékben?*

Tartamhatározó.

Alaptagja: *ige, igenév, melléknév, számnév, határozószó, névmás.*

Alakja, kifejezőeszközei:

a) RAGOS FŐNÉV, MELLÉKNÉV, SZÁMNÉV, NÉVMÁS

<i>-ban, -ben</i>	(jelentős) mértékben növekszik, (nagy) számban vesznek részt, (nagy) részben elvégzi (jelzőjükkel együtt határozzák meg a fok-mértéket)
<i>-ig</i>	(bizonyos) fokig, mértékig igaz (a jelző kötelező vonzat) állig felfegyverez, bőrig ázik, talpig becsületes, fülíg szerelmes
<i>-val, -vel</i>	a formáns használati feltételei – középfokú <i>melléknév, számnév</i> vagy <i>határozószó</i> mellett: (egy) <i>gondolattal, árnyalattal</i> jobb, több, távolabb, <i>sokkal</i> szebb, <i>jóval</i> kevesebb – mennyiségjelzővel bővített mértéket jelentő főneveken: <i>egy kosárral</i> kap, <i>két pohárral</i> kér, <i>öt méterrel</i> rövidebb – a <i>növel, csökkent, esik, lemarad</i> stb. igék mellett: <i>kevés</i> szel, <i>kicsi</i> szel, <i>valamennyi</i> szel <i>növel, csökkent</i> stb. – (nagy) <i>számmal</i> , (szép) <i>számmal</i> jelentek meg
<i>-szor, -szer, -ször</i>	középfokú <i>melléknév, számnév, határozószó</i> , illetve <i>névmás</i> mellett: <i>százsor</i> könnyebb, több, közelebb, akkora
<i>-szorta, -szerte, -szörte</i> <i>-ra, -re</i>	<i>százsorta</i> nagyobb <i>percre</i> pontos, <i>apróra</i> meghány

-n, -an, -en

égetően sürgős, halálosan komoly,
mérsékelten meleg
(viszonyrag nélkül is lehetséges: *rettentő* sok,
egész közel, *szörnyű* hideg – *komplex*
szerkezetek, ún. fok-mérték határozó értékű
jelzős szószerkezetek, *melléknévi*,
számnévi, *határozószói* alaptaggal), de:
egész(en) megváltozott, *borzasztó(an)*
megnyugodott: viszonyrag nélküli fok-mérték
határozós szerkezetek (igei alaptaggal)

-ul, -ül

hallatlanul érdekes, roppantul jó
(viszonyrag nélkül fok-mérték határozó értékű
jelzős szószerkezetek: *hallatlan* érdekes,
roppant jó, *mondhatatlan* édes)

-szám(ra)

szakajtószám teremnek, százszámra szedték

b) NÉVUTÓS FÓNÉV, MELLÉKNÉV, SZÁMNÉV

felül
túl
mód (módon)

várakozáson, átlagon *felül* teljesít
reményen *túl* valósul meg
rettentő mód(on) elfáradtam

c) HATÁROZÓSZÓ

alig, *kissé*, *legalább*, *egyre*, *legfeljebb*,
különösen, *nagyon*, *teljesen*, *túlságosan*,
inkább, *kevésbé*, *nagyrészt*, *mind* stb. Pl.: *alig*
ismeri, *kissé* félénk, *különösen* kedves stb.

d) NÉVMÁS

ennyire, *annyira* fél, vágyik rá

e) HATÁROZÓI IGENÉV

kérve kér, *várva* vár

ÖSSZEKAPCSOLT FOK-MÉRTÉK HATÁROZÓ

mind egy cseppig megitta, *sokkal kevésbé*
tetszett, *egyre inkább* megtanulta, *egész(en)*
csordultig töltötte

KETTŐS FOK-MÉRTÉK HATÁROZÓK

fokról fokra tanulta meg, *tetőtől talpig*
felöltözött

AZ ESZKÖZHATÁROZÓS SZINTAGMA

Azt fejezi ki, hogy az alaptagban megnevezett *cselekvés, történés* milyen *eszközzel* megy végbe, kinek vagy minek a *segítségével* valósul meg. (Ha jelentése valami által, valaminek a segítségével, akkor *közvetett* eszközt kifejező határozó.)

Tartamhatározó.

Kérdései: *kivel?, mivel?, ki által?, mi által?, minek a segítségével?, kinek a segítségével?*

Alaptagja: *ige* vagy *igenév*.

Alakja, kifejezőeszközei:

a) RAGOS FŐNÉV

-val, -vel

minden olyan ige mellett, amelynek jelentése összekapcsolható valamely eszköz fogalmával: *játszik, szórakoztat, kínál, jutalmaz, gazdálkodik* valamivel stb.:

borral kínál, viccekkel szórakoztat, kanállal eszik, vonattal megy

-n, -on, -en, -ön

zongorán kísér, kukoricán hizlal, hegedűn játszik, pénzen vásárol, postán kapja, vonaton utazik (komplex hely- és eszközhatározó)

-ban, -ben

írásban rögzít, készpénzben fizet

-ból, -ből

munkájából él (a megélés eszköze!)

-tól, -től

közreműködőt kifejező eszközhatározó a *küld* és az *üzen* ige mellett: *levelet küldött a bátyjától*

-ért

cserét, vételt, eladást jelentő igék mellett: *cserél valamit valamiért, száz forintért vettem, pénzért vásárol*

-nál, -nél

megsüti a tűznél

b) NÉVUTÓS FŐNÉV

által

látogatások *által* erősödik a barátság (közvetett eszköz), hirdetés *által* ismerkedtek meg

révén (személy esetén)

Pista *révén* üzen (közvetett eszköz)

útján

szavak *útján* is megérti (közvetett eszköz)

segítségével

barátai *segítségével* elvégezte a munkát (közvetett eszköz)

C) NÉVMÁS

*általam, általad, ezáltal üzent, bármivel
megfőzheted*

MGr. *eszközlő határozó*: a cselekvőt (cselekvéshordozót) nevezi meg. Általában műveltető vagy passzív ige (igenév) vonzata: pl.: kimosatja a ruhát a *feleségével*. A *diákok által* elvégzett feladatok jók lettek.

A RÉSZESHATÁROZÓS SZINTAGMA

Azt fejezi ki, hogy az alaptagban megnevezett *cselekvés, történés* vagy *minőség* *kinek* vagy *minek* a részére (javára, kárára) megy végbe, illetve *kinek* a számára szolgál.
Véghatározó.

Kérdései: *kinek?, minek?, kinek, minek a részére; számára?*

Alaptagja: *ige, igenév, melléknév.*

Alakja, kifejezőeszközei:

a) RAGOS FŐNÉV (FŐNÉVI NÉVMÁS)

1. igei alaptag mellett

-nak, -nek,

– *ad, felel, fizet, használ, szól, parancsol, engedelmeskedik* valakinek;

Évának segít

– személytelen igei állítmányok mellett:

Péternek sietnie kell. (*Logikai alany!*)

– a birtoklást kifejező *van, nincs, sincs* mellett:

Péternek van két barátja. (*dativus possessivus*)

-ra, -re

húsz személyre terít

-hoz, -hez, -höz

a gyerekekhez egy szavam sem volt

2. melléknévi alaptag mellett

-nak, -nek

-nál, -nél

-ra, -re

-ban, -ben formánssal

valaki számára valamiféle jelentőséggel bíró, *valakit érintő tulajdonságot* kifejező

melléknévek mellett:

fontos, hasznos, érdekes, jó, tilos valakinek, illetve:

hasznos a munkában

hasznos a játékoknál

veszélyes az egészségre

c) NÉVUTÓS FŐNÉV (FŐNÉVI NÉVMÁS)

számára

részére

az iskola *számára* érkezett

a könyvtár *részére* vette, a gyerekek *számára* fontos

d) NÉVMÁS

ennek, annak, nekem adta

számomra, részemre készítette

erre, arra tettük félre a pénzt

A HASONLÍTÓ HATÁROZÓS SZINTAGMA

Azt a *személyt, dolgot, minőséget, mennyiséget* jelöli meg, akihez vagy amihez történik a *hasonlítás*.

Tartamhatározó.

Kérdései: *kinél?, minél?*

Alaptagja: középfokú *melléknév, számnév, határozó-szó, hasonlítást kifejező alapfokú névmás* vagy valamely *mint-*tel kapcsolt szófaj.

Alakja, kifejezőeszközei

a) RAGOS FŐNÉV, MELLÉKNÉV, SZÁMNÉV (NÉVMÁS)

-nál, -nél

magasabb a *fiánál*, korábban (kelt) a *barátjánál*, a megszokottnál több, *háromnál* kevesebb

jobbnál jobb, *szebbnél* szebb (*figura etymologica*)

az *egyéb* és a *más* névmás mellett: nem jutott *egyéb* egy szelet kenyérenél

b) NÉVMÁS

nálam, nálad,
minél, annál

nincs árvább *nála*

minél hamarabb, *annál* jobb

c) mint-tel KAPCSOLT HASONLÍTÓ HATÁROZÓ

édesebb, *mint* a méz
több, *mint* száz

A NÉVSZÓRAGOK FUNKCIÓI A HATÁROZÓS SZINTAGMÁKBAN

1.	-ban, -ben:	<p>hely: <i>padban ül</i> idő: <i>szünetben beszélget</i> mód: <i>lépésben megy</i> eszköz: <i>kézpénzben fizet</i> fok: <i>(nagyobb) mértékben jut szóhoz</i> ok: <i>meghal valamiben</i> állapot (belső): <i>álmában nevetett</i> állapot (külső): <i>sötétben ül</i> állapot (essivusi): <i>(több) funkcióban szerepelt</i> tekintet: <i>(történelmi) mértékben is jelentős</i> társ: <i>(barátnője) társaságában érkezett</i> számállapot: <i>kettesben jöttek</i> részes: <i>hasznos a munkában</i> aszemantikus: <i>hisz valakiben</i></p>
2.	-ba, -be:	<p>hely: <i>iskolába megy</i> idő: <i>gyermekkorába tért vissza</i> mód: <i>hitelbe vásárol</i> cél: <i>látogatóba indul</i> állapot: <i>hamvába hull</i> eredmény: <i>halomba rak</i> ok: <i>beleöszül a bajba</i> aszemantikus: <i>bajba kerül</i></p>
3.	-ból, -ből:	<p>hely: <i>kiveszi a vázából</i> idő: <i>1916-ból származó</i> mód: <i>szívből szereti</i> eszköz: <i>(a maga) erejéből érte el</i> ok: <i>kegyelemből kapott</i> eredet: <i>Legyünk rabokból (emberek)</i> állapot: <i>betegségéből felépült</i> cél: <i>szórakozásból megijeszti</i> aszemantikus: <i>jó nyelvtanból</i></p>
4.	-n, -on, -en, -ön:	<p>hely: <i>az asztalon áll</i> idő: <i>nyáron született</i> eszköz: <i>kötélpályákon szállították el</i> állapot (belső): <i>fiatalon sikeres lett</i> állapot (külső): <i>a búcsúestén találkoztak</i> mód: <i>nevén nevez</i> ok: <i>nevet a viccen</i> aszemantikus: <i>dolgozik valamin</i></p>
5.	-ról, -ről:	<p>hely: <i>leesik a fáról</i> idő: <i>régről maradt</i> mód: <i>névről ismer</i> ok: <i>megismertem a hangjáról</i> állapot (külső): <i>lőhátról nyilaz (mód is)</i> eredet: <i>az apjáról maradt</i> aszemantikus: <i>gondoskodik az édesanyjáról</i></p>

6.	-ra, -re:	hely: <i>főiskolára megy</i> idő: <i>jövőre visszajön</i> szám: <i>harmadszorra értette meg</i> mód: <i>egy ütemre lépnek</i> fok-mérték: <i>percre pontos</i> cél: <i>maradt ajándékra, képes valamire</i> ok: <i>felkapta (a fejét) a névre</i> állapot: <i>nő léteére katona</i> tekintet: <i>termetre hasonló, veszélyes a szívre</i> részes: <i>(három) személyre vette</i> eredmény: <i>kopaszra nyírta</i> aszemantikus: <i>kíváncsi az eredményekre</i>
7.	-nál, -nél:	hely: <i>(a negyedik) mérföldkőnél lévő</i> idő: <i>ebédnél találkoztak</i> eszköz: <i>szarvánál fogva</i> állapot (belső): <i>eszméleténél volt</i> állapot (külső): <i>holdvilágnál sétál</i> hasonlító: <i>kevesebb tőznél</i> részes: <i>fontos a játéknál</i> aszemantikus: <i>bevágódik valakinél</i>
8.	-tól, -től:	hely: <i>a forrástól indultak</i> idő: <i>hajnaltól dolgozott</i> eszköz: <i>egy tanulótól üzente</i> ok: <i>(fejük) fáj a vasalástól</i> eredet: <i>költőinktől származó</i> aszemantikus: <i>eltiltja a barátjától</i>
9.	-hoz, -hez, -höz:	hely: <i>a tengerhez utazik</i> részes: <i>gyerekekhez beszél</i> cél: <i>készül a főzéshez, öreg a tanuláshoz</i> aszemantikus: <i>(van) kedve valamihez</i>
10.	-ig:	hely: <i>elsétáltak az erdőig</i> idő: <i>egy óráig utaztak</i> fok-mérték: <i>félig igaz</i>
11.	-t, -tt:	hely: <i>Pécssett járt</i>
12.	-nak, -nek:	hely: <i>nekirepült a toronynak</i> ok: <i>örül a sikernek</i> cél: <i>alkalmas tanárnak</i> állapot: <i>kitaníttatja gépészmérnöknek (komplex)</i> részes: <i>a fiúnak adta</i> tekintet: <i>szépnek szép</i> eredmény: <i>kinevezték igazgatónak (komplex)</i> aszemantikus: <i>hálás a szüleinek</i>
13.	-ként:	idő: <i>gyerekként látja (állapot is)</i> állapot (essivusi): <i>rokonként vesz részt</i> mód: <i>simogatásként hatott</i>
14.	-vá, -vé:	eredmény: <i>hamvassá vált az út</i>
15.	-val, -vel:	idő: <i>az ősz beálltával kezdődik</i> mód: <i>kis betűkkel ír (komplex)</i> fok-mérték: <i>(fél) perccel késte le</i> eszköz: <i>kannával hordta</i>

		<p>állapot (belső): <i>szenvedéllyel szerette</i> állapot (külső): (Napóleon) vezetésével <i>győztek</i> társ: <i>beszélt Pistával</i> ok: <i>a májával beteg/operálták</i> aszemantikus: <i>elégedett az eredményekkel</i></p>
16.	<i>-ért:</i>	<p>eszköz: <i>kézpénzért vásárol</i> ok: <i>meglakol bűneiért</i> cél: <i>megteszi a kedvéért</i> aszemantikus: <i>rajong a színészekért</i></p>
17.	<i>-ul, -ül:</i> (főnévi esetrag!)	<p>cél: <i>segítségül hív</i> eredmény: <i>sportfelelősiül választották (komplex)</i> állapot: <i>kényelmetlenül érzi magát</i></p>
18.	<i>-ul, -ül:</i> (melléknévi esetrag!)	<p>mód: <i>kelletlenül csipeget</i> fok-mérték: <i>valószínűtlenül mély</i> állapot: <i>kényelmetlenül érzi magát</i></p>
19.	<i>-n, -an, -en:</i> (melléknévi esetrag!)	<p>számallapot: <i>ketten voltunk</i> mód: <i>szépen beszél</i> fok-mérték: <i>életbevágóan fontos</i> szám: <i>sűrűn hazalátogat</i> állapot: <i>húszévesen ment férjhez</i></p>
20.	<i>-képp, -képpen: *</i>	<p>mód: <i>négyféleképpen oldottuk meg</i> állapot: <i>példaképpen állít (komplex)</i></p>
21.	<i>-kor: *</i>	idő: <i>karácsonykor elutazik</i>
22.	<i>-nként: *</i>	<p>hely: <i>vidékenként más</i> idő: <i>időnként találkoztak</i> mód: <i>lassanként sikerül</i> állapot (essivusi): <i>kötetenként ajánl</i> számallapot: <i>páronként léptek be</i> mód: <i>darabonként adta el</i></p>
23.	<i>-stul, -stül: *</i>	<p>társ: <i>családostul érkezik</i> eredet: <i>tövestül kitép (komplex)</i> állapot: <i>ruhástul aludt el</i></p>
24.	<i>-anta, -ente: *</i>	idő: <i>évente elmegy nyaralni</i>
25.	<i>-lag, -leg: *</i> (melléknévi!)	<p>mód: <i>beleegyezőleg bólint</i> tekintet: <i>külsőleg megváltozott</i> eredmény: <i>bátorítólag hat</i></p>
26.	<i>-szor, -szer, -ször: *</i> (melléknévi!)	<p>szám: <i>másodszor nősiült</i> fok-mérték: <i>ötször nagyobb</i></p>
27.	<i>-szorta, -szerte, -szörte:</i> <i>*(melléknévi!)</i>	fok-mérték: <i>tízszer nagyobb</i>
28.	<i>-szám, -számra: *</i> (névutószó!)	<p>idő: <i>hétszám nem látta</i> mód: <i>darabszámra vették meg</i> fok-mérték: <i>százzámra talált diót</i></p>

* A MGr. képzőszerű ragoknak tekinti őket (vö.: Balogh MGr. 2000: 204.)

II. Gyakorlófeladatok

1. Jellemezze az alábbi határozós szintagmákat a határozói körülmény fajtája, az alaptag és a bővítmény szófaja szempontjából!

kérés nélkül adott (ajándék)

ezerszer megáld

pénzen vesz

(egy) fejjel magasabb

gondterhelten mesélő

2. Milyen határozókat fejeznek ki az alábbi mondatokban a *-tól/-től* ragos főnevek?

Majd megpukkadok a bosszúságtól.

Januártól újra takarékoskodni fogunk.

Ne félj a kutyától!

Menj el a tűzhelytől!

A szülőktől búcsúzó menyasszony kicsit szomorú.

„Nem anyától lettél, rózsafán termettél.”

3. Szerkesszen öt mondatot *-ban/-ben* ragos főnévvel! Nevezze meg a határozó fajtáját!

4. Milyen határozói körülményt lehet kifejezni a *-nak/ -nek* raggal?

5. Milyen mondatrészszerpet tölt be az alábbi mondatokban a *-ra/-re* ragos névszó?

A váza darabokra törik.

Kati mindig részletre vásárol.

Éjszakánként felriad a lármára.

Az egész családot meghívja ebédre.

Apa és fia termetre hasonlók.

6. Elemezze az alábbi mondatokat! Állapítsa meg, milyen határozót fejeznek ki a *-val/ -vel* ragos főnevek!

Egy fillérrel sem adom olcsóbban.

Az osztállyal jó kirándulni.

Busszal megyünk külföldre.

A táncosok sikerrel szerepeltek a versenyen.

A ballagó diákok aggodalommal néznek a jövő elé.

7. Alkosson öt olyan mondatot, amelyben a határozós szintagma alaptagja melléknévi igenév (pl. *szobában olvasó fiú*)
8. Szerkesszen öt olyan mondatot, amelyben a határozós szintagma alaptagja főnévi igenév! Nevezze meg a határozók fajtáját!
9. Alkosson 1-1 mondatot, amelyben a főnévi igenév a) célhatározó b) tekintethatározó, c) aszemantikus határozó d) okhatározó e) állapothatározó!
10. Egészítse ki az alábbi mondatokat a meghatározott eszközökből válogatva! A kifejezendő tartalom: kiemelkedő munka elismerése.

1. <i>Kiemelkedő elismerésben részesült</i>	-ragos névszó
2. <i>Kiemelkedő elismerésben részesült.</i>	-névutós névszó
3. <i>Kiemelkedő elismerésben részesült.</i>	-ragos névutós névszó
4. <i>A fiú most is remekül teljesített.</i>	-következtető szószerkezet
5. <i>Az fiú most is szerény tudott maradni.</i>	-okadó magyarázó szószerkezet

11. Egészítse ki az alábbi mondatokat a hiányzó határozóval! Nevezze meg a határozó fajtáját!

Vér nem válik

..... nem lesz szalonna.

Nincsen rózsza

..... járj, érsz!

Egyszer volt kutyavásár!

Hazádnak légy híve!

Ég a munka.

Nem enged a

Ő se jobb a Deákné

..... vannak, mint a gonoszok.

Kopog a szeme

Több is veszett

..... látja a világot.

12. Pótolja a hiányzó névutókat! Nevezze meg a határozót!

Vásárlás mentem a boltba.

A barátaimmal megyek kirándulni.

Teher nő a pálma.

A gyerekek szomorúak az elmaradt kirándulás

A nap előbújt a felhők

Az órák hazamegyünk.

A sérült van a veszélyen.

A nagymama korához igen mozgékony.

Rossz idő nem megyünk a Balatonra.

A megadott szempontok kell elemezni a mondatokat.

13. Alakítsa át a következő mondatok kiemelt határozóját úgy, hogy más alaki eszköz kerüljön a ragos névszó helyére!

A barátnőm pontosan érkezett.

Világosan megmondtam a véleményem.

A fiatal tanár lelkesen tanít.

A nagynéném családostul látogatott meg bennünket.

A gyilkost elítélték büntetéért.

A gyerekek szótlánul ült a felnőttek között.

14. Készítse el az alábbi mondatok szerkezeti ábráját! Figyelje meg, hogy az állapothatározó logikailag nem az alaptagjához kapcsolódik, hanem más mondatrészre vonatkozik! Jelölje, melyikhez! (☉ Az állapothatározó fogalma.)

Kati betegségéből hamar felgyógyult.

Üresen hagyta a tányért.

Az áldozatra háttal fekve találtak rá.

A ruhástul vízbe ugrónak segítségre volt szüksége.

15. Állapítsa meg, hogy az alábbi mondatok kiemelt mondatrészei közül melyik a mód-, és melyik az állapothatározó! Igazolja állítását a tanult transzformációval!

Egy ismeretlen rosszul lett az utcán. Jóska rosszul oldotta meg a feladatot.
Az ágyneműt tisztán tette be a szekrénybe. Szép tisztán beszél magyarul.
Csak röviden tudott válaszolni a kérdésre. Kati röviden szereti hordani a haját.
Hidegen ette a levest. Hidegen üdvözölte a barátját.

16. Szerkessze egyé a két mondatot úgy, hogy legyen benne állapot- vagy módhatározó!

A diákok az előadást jegyzetelik. A diákok szorgalmasak.

A tanár beszél a tábla előtt. A tanár beszéde gyors.

A szülők gratuláltak a fiataloknak. A szülők boldogok.

A turisták vidáman nézték a kiállítást. A turisták érdeklődnek.

17. A részeshatározónak milyen funkciójában szerepel a *nekem* személyes névmás az alábbi mondatokban?

Nekem adta a könyvet.

Nekem kell megoldanom ezt a problémát.

Nekem sok könyvem van.

Edd meg nekem a levest!

18. Az alábbi mondat szerkezeti ábrájával és egyéb jellemzőivel mutasson rá a birtoklást kifejező részeshatározó és a birtokos jelző különbségeire! Vizsgálja meg mindkét mondatban a *van* ige jelentését is!

Katinak új autója van.

Katinak az autója a garázsban van.

19. Melyik mondatban talál okhatározót, melyikben célhatározót? Indokolja is!

Miért van tűz? (Azért, hogy szalonnát süssünk.)

Miért fáj a gyomrod?

Miért sírsz?

Tévedésből rossz helyre küldte a levelet.

Önszántából ment hozzá.

Unalomból tette.

Tréfából mondta.

20. Melyik mondatban talál eszközhatározót, melyikben társhatározót?

Kenyérrel egyétek a felvágottat!

Kenyérrel kínálta meg a vendégeket.

A hagymával együtt vetette el a borsót.

Hagymával készítette a lecsót.

A barátjával sétált.

A barátjával küldte el a levelet.

21. Alkosson mondatokat a *megoldjuk a feladatot* állítás alapján a *kell, tud, fog, képes megoldani* fölhasználásával!

A mondatokban szereplő szintagmák:

tárgyas szintagma:

alanyos szintagma:

célhatározós szintagma:

tekintethatározós szintagma:

morfológiai természetű szó szerkezet

22. Elemezze az alábbi szöveg határozós szintagmáit!

Téged dicsérlek a börtönben, háborúban,

Terád emlékezem a tetvek közt, föld alatt;

Hasadt tudattal és mély szégyenbe borultan,

Dadogva, esztelen majd téged áldalak, (Vas István)